

■ УДК 792.54:782.1]«Горації»:801.73

Лю Бинь, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

герменевтичний аналіз як умова формування об'єктивної дослідницької оцінки опери А. Сальєрі «Горації»

На основі об'єктивного аналізу опери А. Сальєрі «Горації» з позицій музично-історичної науки початку ХХІ ст. з'ясовано, що зміст опери не відповідав стандартам ні аристократичного, ні революційного прошарків французького суспільства, що призвело до її «поразки»; новаторські музично-драматичні відкриття композитора не були прийняті сучасниками. Зазначено, що «Горації» А. Сальєрі — оригінальний музично-драматичний твір постглюківського етапу в процесі реформи опери; новаторська концепція жанру розроблена на основі продуктивного досвіду неаполітанської опери, сучасного драматичного театру, на досягненнях К. В. Глюка, традиціях античної трагедії.

Ключові слова: опера, А. Сальєрі, «Горації», герменевтичний аналіз, музикологія, оперна концепція, К. В. Глюк, новаторські музичні та драматичні ідеї.

Лю Бинь, аспірант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

герменевтический анализ как условие формирования объективной исследовательской оценки оперы А. Сальери «Горации»

На основе объективного анализа оперы А. Сальери «Горации» с позиций музыкально-исторической науки начала ХХІ в. выявлено, что содержание оперы не соответствовало эталонам ни аристократического, ни революционного слоев французского общества, что обрекло ее «на поражение»; новаторские музыкально-драматические открытия композитора не были приняты современниками. Отмечено, что «Горации» А. Сальери — оригинальное музыкально-драматическое произведение постглюковского этапа в процессе реформы оперы; новаторская концепция жанра разработана на основе продуктивного опыта неаполитанской оперы, современного драматического театра, достижений К. В. Глюка, традиций античной трагедии.

Ключевые слова: опера, А. Сальери, «Горации», герменевтический анализ, музыкология, оперная концепция, К. В. Глюк, новаторские музыкальные и драматические идеи.

Liu Bin, Postgraduate, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

HERMENEUTIC ANALYSIS AS A CONDITION FOR AN OBJECTIVE SCIENTIFIC APPRAISAL OF THE OPERA «LES HORACES» (THE HORATII) BY A. SALIERI

The objective opinion about A. Salieri's opera «The Horatii» from the standpoint of music and historical science of the early 21st century makes it possible to draw certain conclusions. The content of the opera met the standards of neither aristocratic nor revolutionary section of French society, which led to its «failure». Innovative musical and dramatic ideas of the composer had not been duly appreciated by his contemporaries.

«The Horatii» by A. Salieri is an original musical and drama composition of the post-Gluck period in the process of reforming the opera. The innovative concept of the genre has been developed on the basis of the experience of Neapolitan opera, modern drama theatre, C.W. Gluck's developments, traditions of ancient tragedy.

Keywords: *opera, A. Salieri, «The Horatii», hermeneutic analysis, musicology, opera conception, C.W. Gluck, innovative musical and dramatic ideas.*

Постановка проблеми. В історії опери існує немало прикладів, коли новаторські твори під час першої постановки не мали успіху внаслідок не-підготовленості публіки до відкриттів твору, які містилися в них, розбіжностей між можливостями її сприйняття й масштабами генія композитора (така доля, наприклад, «Травіати» Дж. Верді, «Кармен» Ж. Бізе). В оперному репертуарі А. Сальєрі єдина опера — «Горації» («Les Horaces») на лібрето Ніколя Франсуа Гійяра (за трагедією П'єра Корнеля) — зазнала краху в трьох прем'єрних показах узимку 1786–1787 рр., нищівної критики в пресі. Якщо багато опер, які не були успішними під час прем'єри у глядачів, у подальшому визнано шедеврами, і вони ввійшли до репертуару оперних театрів світу, то «Горації» А. Сальєрі донині не «реабілітовано» як у науковій, так і у виконавських сферах. Зауваження, висловлені тодішньою критикою, багато в чому пояснюють причину провалу означеного творіння, представленого на розсуд публіки в грудні 1786–1787 рр. Вивчення критичних зауважень сучасників дозволяє визначити ті аспекти «невдалого» творіння композитора, що свого часу викликали його неприйняття, після чого слід об'єктивно оцінити оперу з урахуванням подальших шляхів розвитку жанру й положень сучасної оперології.

Мета статті — з'ясувати причини провалу прем'єри, зважаючи на вивчення негативних оцінок опери А. Сальєрі «Горації», наданих сучасниками композитора, об'єктивно оцінити невизнаний твір, проаналізувавши його партитуру.

Методи дослідження — принцип історизму, аксіологічний, компаративний, структурно-композиційний.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доля написаної «у французькій манері» опери А. Сальєрі «Горації» за однойменною трагедією П. Корнеля — генія епохи французького «золотого століття» — унікальна в контексті оперної спадщини композитора. Жодна з опер А. Сальєрі не зазнала подібного провалу під час постановки. Жодна з інших опер «най-успішнішого» композитора Відня останньої третини XVIII ст. не була знята з репертуару після трьох невдалих прем'єрних показів. Не склалася й подальша сценічна доля опери. Мабуть, це єдина опера композитора, яку не реабілітовано в епоху відродження А. Сальєрі — в другій половині XX — початку XXI ст. Не стала вона донині й предметом спеціального вивчення в сучасному музикознавстві. Здавалося б, така винятковість може слугувати підставою для визнання «Гораціїв» як невдалої опери Сальєрі. Однак можливий і інший оцінний висновок: «Горації» Сальєрі — настільки новаторський зразок трактування оперного жанру у творчості композитора, що

спростування негативної критики другої половини 80 рр. XVIII ст. понині не було завданням музикознавців. Для об'єктивної наукової оцінки опери кінця XVIII ст. необхідно переоцінити ті аспекти опальної опери, що викликали обурення й подив сучасників. Віднайдення причин історичного факту провалу «Гораційв» (1786/7) А. Сальєрі через два роки після успішних паризьких прем'єр перших французьких опер композитора 1784 р. — «Данаїди» й «Тарара» — пов'язане не тільки та не стільки зі з'ясуванням специфіки власне музично-драматургічних особливостей означеного творіння автора, а й з атмосферою соціально-політичних процесів кінця 80 рр. XVIII ст. Здавалося б, успіх на паризькій сцені опер 1784 р. став основою для формування ставлення сучасників до А. Сальєрі як оригінально мислячого композитора-драматурга, здатного продовжити розпочату К. В. Глюком реформу французького музичного театру, надавши їй нової фази розвитку, на яку очікували прогресивні представники французької художньої культури. Після двох успішних прем'єр А. Сальєрі зарекомендував себе як талановитий оперний композитор, який набув не тільки визнання публіки, а й довіри К. В. Глюка, котрий вважав за можливе, пославшись на незадовільний стан здоров'я, передоручити своєму наступникові написання музики до спеціально написаного Р. Кальцабіджі (кавалера ордена золотої шпори) лібрето «Данаїд». Оскільки К. В. Глюк розпочинав реформу опера-серія спільно з Р. Кальцабіджі («Орфей і Еврідіка», 1762), слід припустити, що загально-визнаний оперний композитор уважав А. Сальєрі не своїм суперником, а наступником, здатним гідно розвинути, можливо, і збагатити новаторські принципи оперної драматургії. Водночас, успіх «Данаїд», що сприяв набуттю А. Сальєрі-композитором у паризьких музично-драматичних колах «позитивної репутації» [1], привернув до нього увагу П. Бомарше. Захоплення П. Бомарше зумовлене не тільки особистою привабливістю А. Сальєрі, котрий незабаром став улюбленцем сім'ї французького драматурга. П. Бомарше розгледів в А. Сальєрі музиканта, котрий дотримує передових поглядів у сфері музично-театральної драматургії, у тандемі з яким побажав здійснити один з новаторських задумів — «Тарар», ставши автором лібрето. Узявши за основу оперного задуму жанрові традиції французької ліричної трагедії, П. Бомарше й А. Сальєрі істотно збагатили та змінили їх, продумавши деталі, ретельно вивіривши концепцію вистави.

Здавалося б, А. Сальєрі, набувши визнання паризької публіки й освіченого мистецького середовища як оперний композитор, мав би достатньо добре знати оперну кон'юнктуру епохи, як і суспільні запити, щоб зміцнити своє гідне поваги визнання як спадкоємця К. В. Глюка й соратника П. Бомарше в процесі подальшого здійснення «м'якої» реформи оперного театру. Однак А. Сальєрі, створивши твір, радикально новаторський за масштабом художніх відкриттів, здійснив «розрив поступовості» (Гегель) в історичному процесі розвитку жанру, що призвело до нерозуміння сучасників.

Сальєрівські «Горації», всупереч прогнозованим очікуванням успішної сценічної долі, викликали немало критичних зауважень у пресі. Один із

французьких журналістів у день прем'єри опери 7 грудня 1786 р., пояснюючи причину невдачі творіння А. Сальєрі, зазначив, що французька галантність бажає любові, вистави, танців, а це не завжди поєднується з історичними творами, основою яких є суворий героїзм. Думку критика доповнює такий вислів: «Провал «Гораціїв» <...> засвідчив, що трагедії з їхнім героїчним пафосом не надто близькі до розважального музичного театру» [1]. Відповідно до наведених закидів сучасних А. Сальєрі критиків, зрозуміло: причини провалу опери пов'язані, передусім, з тим, що її сюжет, жанр, музична драматургія не відповідали прийнятій у вищих колах Франції естетиці «розважального театру», основаній на ідеалах «французької галантності». Слід зважати й на інші передумови провалу «героїчної» опери А. Сальєрі. Основана на історії Стародавнього Риму, трагедія П. Корнеля не відповідала тим передреволюційним настроям, які через кілька років призвели до повалення Французької імперії. Незважаючи на те, що в опері А. Сальєрі трагедія П. Корнеля набула значного перетрактування (змінені сюжет, перебіг драматургічного розвитку, структура, роль дійових осіб, концепція загалом), збережено класицистичний конфлікт між почуттям і обов'язком, який вирішився ствердженням ідеї покірного служіння державі.

Характерна опері естетика «суворого героїзму» (як і «героїчного пафосу»), зумовлена зверненням композитора до трагедії П. Корнеля, котрий розкрив у ній уявлення про обов'язок, поширене в першій третині XVII ст., суперечила поширеному у французькому аристократичному суспільстві прагненню до показу світських розваг у сфері оперно-театрального мистецтва, всупереч наближенню «дихання» революції 1789 р. Композитор у «Гораціях» утілює строгі ідеали передреволюційної Франції, що потребувала оперно-театрального вираження передових настроїв епохи, розвинувши ту тенденцію, яка набула відображення в музичних драмах К. В. Глюка. Новаторське трактування опери як драми в «Гораціях» не прийняло аристократичне суспільство, яке ігнорувало висоту трагічного новаторського музичного театру, що прагнув продовження в ньому аркадійних традицій. Однак оперу не могли підтримати й революційні кола через невідповідність монархічної концепції її Фіналу очікуванням Парижа кінця 1770 рр. Стосовно опери склалася ситуація нерозуміння, суть якої полягала в політичній кризі, що позначилася на розвитку мистецтва, конфлікті ідеалів, які дотримували парижани-аристократи, спрагли до розваг і насолод, і революційно налаштовані містяни, котрі мали на меті державну перебудову.

Створюючи оперу для французької сцени, А. Сальєрі, дотримуючи реформаторського трактування К. В. Глюком жанру ліричної трагедії як музичної драми, наважився внести нововведення в художні відкриття попередника. Це не могло не привернути уваги французької критики другої половини 1770 рр. Критик «Меркюр де Франс», порівнюючи оперну «систему» «Гораціїв» з традицією К. В. Глюка [4], відзначає, що А. Сальєрі застосував прийоми, яких не було у К. В. Глюка. Оглядач «Меркюр де Франс» серед недоліків опери вказав як на ті, що стосуються її музичного аспекту (обмаль «піснеспівів, ефектів, цікавих задумів»; «проблеми з просодією» в речита-

тиві та аріях), так і на ті, що пов'язані з «духом сцени», тобто власне драматичного характеру. На думку критика, відсутність повтору слів призвела до занадто швидкого переміщення картин «перед очима глядача», що не дозволяло «вдивитися в них», викликаючи своєрідне осліплення [4]. Серед недоліків опери критик Кастіль-Блаз назвав таке «нововведення» опери, як інтермедії, що «нагадували хори з грецьких трагедій» і пов'язували між собою акти «Гораціїв» [2]. Якщо відсутність словесних повторів спричинила занадто швидкий темп розвитку дії, то інтермедії, згідно з думкою сучасника А. Сальєрі, гальмували його. Водночас обидва недоліки, на думку критика, зумовлені тим, що композитор не передбачив розслабленого благодушного споглядання оперної дії, настільки бажаного для представників аристократичного кола, вимагаючи натомість незмінного й постійного напруження уваги. Таким чином, через оперне новаторство А. Сальєрі було втрачено зв'язок з публікою, яка виявилася нездатною сприймати виставу.

Оперна драматургія «Гораціїв» зазнала критики з позицій придворного театру, згідно з якими музично-театральне дійство має розвиватися на основі загальноприйнятих норм. «Недоліки» опери, зазначені критиками, свідчать про властиві «провальній опері» композитора новаторські елементи.

До неприйняття опери призвела й незвичайність її структури: інтермедії між 3 актами опери зумовлювали безперервність розвитку дії, спрямовуючи її до умовної одноактності, порушуючи звичні норми сприйняття музичного спектаклю. Усупереч авторському визначенню жанру на титулі манускрипту — «трагедія лірична», композитор змінює характерну жанрові структуру. Він також не дотримує «канонів» класицизму, властивих трагедії П. Корнеля. Замість 5-актної опери з прологом, характерним жанру ліричної трагедії, що базується на традиції класицистичної трагедії П. Корнеля, опера А. Сальєрі містить 3 дії, 16 картин і 2 інтермедії. У структурній організації опери А. Сальєрі, поряд з жанровою традицією ліричної трагедії, перетвореної відповідно до класицистичної поетики кінця XVIII ст., помітний вплив неаполітанської Орега в її скарлатівському прообразі, сформованому на початку XVIII ст., у докризовий період. Про це свідчить організація «Гораціїв» як триактної опери на «серйозний» сюжет, дії якої розділені (й об'єднані) інтермедіями. У композиторській інтерпретації А. Сальєрі скарлатівські традиції неаполітанської Орега представлені незвично. Замість комічних інтермедій (елементів двоактної Орега-buffa), «гри між діями» в опері А. Сальєрі не виходять за межі «серйозного» тону трагедії, що трансформує трактування барочного жанру, оснований на змішуванні «високого» й «низького». А. Сальєрі створив оригінальний жанровий синтез, складові якого — французька лірична трагедія (про що свідчать вокальне інтонування, зумовлене специфікою французької мови, домінування монологічної форми висловлювання), а також структура неаполітанської Орега-sergia скарлатівського типу (з інтермедіями). Кожна з жанрових складових «Гораціїв», взаємодіючи з жанровою константою, зазнає модифікації, втрачаючи жанрово-стильову «чистоту». А. Сальєрі в «Гораціях» створив оригінальний жанровий феномен, оснований на методі художнього синтезу, но-

мінально підкреслюючи перевагу французького оперного прообразу щодо італійського. Оперна структура (3 дії разом з 2 інтермедіями) в трансформованому вигляді відтворює 5-частинність ліричної трагедії Ж. Б. Люллі. Виникає історико-художня паралель між творчими особистостями двох видатних італійців, розділених сторіччям, котрі зробили значний внесок в історію французької опери, — основоположником Ж. Б. Люллі та змінившим її структуру А. Скарлатті.

Крім оперних прообразів, ліричну трагедію А. Сальєрі надихала й антична трагедія. Одноактна антична трагедія, для якої важливим фактором був наскрізний характер розвитку дії, вплинула на драматургію опери А. Сальєрі. Про це свідчить наявність ознак одноактності в опері, три дії якої становлять нерозривну єдність завдяки інтермедіям, що сприяє прояву в «Гораціях» одноактних елементів. Зв'язок з античною трагедією зумовлений і тим, що оперні сцени, у яких проявляється фатальна зумовленість і стверджується ідея підпорядкування обов'язку, пов'язані з торжеством надособистісного начала. У результаті в опері А. Сальєрі спостерігається взаємодія жанрових ознак трагедії в її різних історико-художніх іпостасях: античної та класицистичної (трагедія П. Корнеля). Взаємодія з оперними прообразами — французьким (Ж. Б. Люллі) і неаполітанським (А. Скарлатті) — свідчить, що А. Сальєрі узагальнив тривалий історичний шлях розвитку жанрів трагедії й опери, надавши їм оригінальної композиторської інтерпретації.

Так було втілено той тип новаторства, що характерний віденській класичній музичній школі загалом, сутність якого полягає у створенні нового на основі комбінування апробованого раніше, відомого, що набуває в результаті нетипового трактування оригінальних ознак [1]. Взаємодія французького й італійського прообразів надають опері А. Сальєрі того ступеня оригінальності, що сягає масштабів новаторства. Французька лірична трагедія з невластивою їй структурою неаполітанської опера скарлаттійського зразка, трансформованого на французький лад і позбавлена комічного змісту, не була сприйнята сучасниками А. Сальєрі.

Висновки. Невдача сальєрівських «Гораціїв» у 1786/7 рр. зумовлена як політичними, так і власне художньо-історичними причинами. Композитор не взяв до уваги протиставлення аристократичних і революційних настроїв у Парижі другої половини 1780 рр., «не потрапивши» з уявленням про завдання музичного театру до жодного суспільно-політичного «табору». У результаті композитор не мав підтримки аристократів, республіканців, інтереси котрих суперечили ідейній концепції корнелівської опери. А. Сальєрі занадто захопився новаторськими можливостями французької опери, викликавши нерозуміння сучасників. Якщо перша причина зумовила поразку А. Сальєрі-оперного композитора через політичні мотиви, то друга спричинена радикалізмом новаторства автора, котрий намагався втілити музично-драматургічні ідеї, які сучасники не оцінили. Серед оточення А. Сальєрі в рік написання «Гораціїв» не виявилось музикантів і драматургів, здатних

оцінити музично-драматичний твір композитора не щодо відображення в ньому політичних ідеалів, а на основі виключно художніх переваг.

Об'єктивне судження про оперу А. Сальєрі «Горації», здійснене з позицій музично-історичної науки початку XXI ст., полягає в обґрунтуванні таких положень. Опера А. Сальєрі «Горації» не прийняла публіка й викликала негативну оцінку сучасної їй офіційної критики, оскільки не відповідала естетиці аристократичного театру розваг. Оскільки зміст опери А. Сальєрі не відповідав стандартам ні аристократичного, ні революційного прошарків французького суспільства, вона була приречена «на поразку»: властиві опері численні новаторські музично-драматичні відкриття не оцінили сучасники. Оперу А. Сальєрі на тривалі 200 років «викреслено» з історії європейського музичного театру. Відновлення історичного та художнього значень «Гораціїв» в історії європейської опери — важливе завдання сучасної оперології. А. Сальєрі, як раніше і К. В. Глюк, передбачив у «Гораціях» шлях розвитку опери майбутнього, випередивши свій час, не набувши серед сучасників розуміння та підтримки. «Горації» А. Сальєрі — оригінальний музично-драматичний твір, що являє собою постглюківський етап у процесі реформи ліричної трагедії; новаторська концепція жанру розроблена композитором на основі продуктивного досвіду італійської Opera-seria, сучасного французького драматичного театру, досягненнях К. В. Глюка, традиціях античної трагедії. Об'єктивна наукова оцінка «Гораціїв» А. Сальєрі має посприяти ствердженню її історико-художнього значення в музикознавстві, а також поверненню на оперні сцени світу.

Список використаних джерел

1. Грандель Ф. Бомарше / Ф. Грандель [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lib.ru/BOMARSHE/bomarshe_biography.txt. — Назва з екрана.
2. Рощенко Е. Г. «Non omni moriar»: Й. Гайдн — композитор-демиург // Проблеми взаємодії мистецтвознавства, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. — Вип. 27. — Харків : ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 2009. — С. 9–24.
3. Castil-Blaze. L'Acad'emie royale de musique / Castil-Blaze // Revue de Paris. — Paris, 1837. — Т. XLV. — P. 486–487.
4. Jullien A. La couret l'op'era sous Louis XVI / A. Jullien. — Paris, 1878. — P. 210.

References

1. Grendel F. Beaumarchais [Elektronnyy resurs] / F. Grendel. Beaumarchais. — Rezhim dostupa: http://lib.ru/BOMARSHE/bomarshe_biography.txt. — Zagl. s ekrana.
2. Roshchenko E. G. «Non omni moriar»: J. Haydn — kompozitor-demiurg / E. G. Roshchenko // Problemy vzaiemodii mystetstvoznavstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity. — Zb. nauk. pr. — Vyp. 27. — Kharkiv : KhNUM imeni I. P. Kotliarevskoho, 2009. — S. 9–24.
3. Castil-Blaze. L'Acad'emie royale de musique // Revue de Paris. — Tome XLV. — Paris, 1837. — P. 486–487.

4. Jullien A. La couret l'op'era sous Louis XVI / A. Jullien. — Paris, 1878. — P. 210.

■ UDC 792.54:782.1] «Горації»:801.73

Liu Bin, Postgraduate, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

HERMENEUTIC ANALYSIS AS A CONDITION FOR AN OBJECTIVE SCIENTIFIC APPRAISAL OF THE OPERA «LES HORACES» («THE HORATII») BY A. SALIERI

The aim of this paper is to determine the reasons for the failure of the premiere of A. Salieri's opera «The Horatii», to study the negative assessments of the composer's contemporaries and to present an

Research methodology. The author uses the principles of historicism as well as axiological, comparative and structural-composition principles.

Results. The paper presents an objective opinion about A. Salieri's opera «The Horatii» from the standpoint of modern musicology. Contemporary critics negatively assessed it as it did not correspond to the aesthetics of the aristocratic entertainment theater. The lack of support on the part of the progressive public was due to the opera's support of the power of the Roman Empire, in which A. Salieri's revolutionary contemporaries traced analogies with the praise of the French monarchy. The new musical and dramatic ideas of the opera were not appreciated by the contemporaries. In his «The Horatii» A. Salieri anticipated the ways of the development of the opera of the future. A. Salieri's opera «The Horatii» is considered to be an original opera conception of the post- Gluck period in the process of reforming the lyrical tragedy. The innovative concept of the genre was developed by the composer on the basis of the positive experience of the Italian opera-seria, the modern French drama theater, C.W. Gluck's developments, the traditions of the ancient tragedy.

The novelty of this study consists in identifying the essence of A. Salieri's innovative developments in the opera «The Horatii».

The practical significance. The objective scientific evaluation of «The Horatii» by A. Salieri should contribute to the assertion of the historical and artistic significance of the opera, its return to the opera scenes of the world. The prospect of the research consists in the further analysis of the musical dramatic composition of A. Salieri's opera.

Keywords: *opera, A. Salieri, «The Horatii», hermeneutic analysis, musicology, opera conception, C.W. Gluck, innovative musical and dramatic ideas.*

Надійшла до редколегії 14.03.2017 р.